

PETER EDVARDBSEN FRIIS
 ET BIDRAG TIL DANSK PRÆSTEHISTORIE
 Af
L. F. la Cour.

De sidste Aartier har bragt os en Række topografiske Skrifter af større eller mindre Omfang og Værd. Dels skildrer de det hele Land som M. Galschiøts Danmark fra 80—90erne, Daniel Bruuns Danmark, Land og Folk fra den første Fjerdedel af dette Aarhundrede og den nye Udgave af Trap ved H. Weitemeyer og Gunnar Knudsen, der for kort Tid siden er bleven afsluttet. Dels er der fremkommet en betydelig Række af By- eller Stedsbeskrivelser, saa den Tid vel ikke er saa fjærn, da alle Danmarks Købstæder hver for sig har fundet sin Skildrer, hvad enten det har været gennem store, bindstærke Værker (som København, Helsingør, Odense, Aarhus, Ribe) eller gennem mindre og derfor ogsaa mindre dybtgaaende Arbejder, til Tider nærmest i journalistisk Form. Men det er egentlig først den nyeste Tid, der har bragt denne Rigdom med sig. Søger vi blot et Par hundrede Aar tilbage, var der tværtimod Mangel. Hovedparten af, hvad der behandlede topografiske Emner, var akademiske Disputatser, som Regel affattede paa Latin og derfor kun tilgængelige

for et Faatal af Landets Befolkning. Rækken er for lang til, at vi her kan opregne dens enkelte Led for hele Landets Vedkommende, men for at holde os til vor egen Landsdel, til Sjælland, skal her blot nævnes: Alumne paa Borchs Kollegium, senere Sognepræst til Thoroslunde-Ishøj, Jens Paludans Disputatser om St. Lucii Kirke (Domkirken) i Roskilde, 1720—22, der i nær ved 100 Aar var det eneste, man havde om dette stolte Bygningsværk, og en Disputats fra 1742 om Sjællands Navn (af Ludv. Chrph. Luja, senere Præst i Bedsted); dernæst forskellige Værker dels om hele Landet, dels om enkelte Steder, særlig København, saaledes: Ludv. Holberg, Danmarks og Norges Beskrivelse 1729, Erich Pontoppidan: *Memoriæ Hafniæ* 1729, *Theatrum Daniæ* 1730, *Marmora Danica* 1739—41, *Den danske Vitruvius* 1746—49 og *Den danske Atlas* 1763—81, Jens Rostgaard: *Kiøbenhavns historiske Beskrivelse* 1733, *Stud. theol.*, senere Sognepræst til Vigerslev-Veflinge, Ludvig Boesens *Helsingør* fra 1757 og Laurids de Thurahs *Hafnia hodierna* 1748*).

I denne Række af Bybeskrivelser, der, som det foregaaende viser, ikke var særlig righoldig, indtager Peter Edvardsen Friis: *En ringe Underretning om Schielschiør Kiøbstads gamle og nuværende Tilstand, Sorøe 1759*, om ikke en betydelig, saa dog en bemærkelsesværdig Plads, og det skal være de føl-

*) Til Litteraturen fra det 16de og 17de Aarhundrede har vi ikke her taget noget Hensyn. Der er enkelte Værker af Værdi ogsaa for vor Tid, som Jon Jenssen Kolding: *Daniæ descriptio nova* 1594, Jens Lauritsøn Wolf: *Encomion regni Daniæ* 1654, og Arnt Berntsen: *Danmarchis og Norges fructbar Herlighed* 1656.

gende Liniers Hensigt at give en Skildring af denne Bogs Forfatter, hans Liv og Virken. Hovedkilden har været den usædvanlig store Brevveksling, som har fundet Sted fra Friis' Side med hans to Biskopper, Peder Hersleb og Ludvig Harboe. Ved at gennemgaa denne er det lykkedes at fremdrage adskilligt, som formentlig kan have Interesse til Belysning af Kirke- og Præsteforhold i Danmark i Midten af det 18de Aarhundrede.

Den Slægt, hvoraf Peter Edvardsen Friis var udgaaet, hørte aabenbart til de indflydelsesrige og velstaaende Borgerkredse i Svenborg, men desværre er det foreløbigt kun meget lidt, der kan oplyses.

Den ældste, vi kender, er *Mads Lucassen Friis*, der var Raadmand i Svenborg og døde $15/5$ 1682, begravet $21/5$ 1682. Han var gift med *Elen Pedersdatter* og havde ihvert Fald 5 Børn. I et Vindue, der fandtes i det gamle Raadhus i Svenborg, som blev opført i Aarene 1576—86, findes 11 malede og indbrændte Ruder med Vaaben bl. a. af Matz Lucassen og Elen Matz Lucassen. Deres 5 Børn var: Lucas Madsen Friis, Sognepræst til Frue Kirke i Svenborg († 1687), Peder Madsen Friis († 1717), Jens Madsen Kier, Borgmester i Svenborg († 1703), Bodil Madsdatter Friis (1641—1726) gift ¹⁾ 1660 med Raadmand i Svenborg Poul Boson († 1677) ²⁾ $23/10$ 1678 med Sognepræst i Steenstrup-Lunde, senere kgl. Konfessionarius, Dr. theol. Peder Jespersen (1647—1714), og *Niels Madsen Friis*, Godsforvalter i Svenborg. Denne sidste, hvis Hustrus Navn vi ikke kender, havde 3 Børn: Edvard Nielsen Friis, Ane Sophie Nielsdtr. Friis, først gift med en Hans Hansen, senere med Mag. Mathias Klemmensøn

Schinkel, Rektor i Svenborg, † $\frac{2}{2}$ 1728, og Johannes Nielsen Friis, Tolder i Svenborg, begr. i Nikolaj Kirke i Svenborg $\frac{22}{1}$ 1734, g. $\frac{23}{9}$ 1705 med Birthe Tønnesdatter Rosenberg, f. 1681, Datter af Borgmester Tønnes Rosenberg.

Edvard Nielsen Friis saa Dagens Lys $\frac{1}{7}$ 1659, i en mørk Tid, da Svenskerne huserede paa Fyn, men til hans Liv og Levned kender vi saa at sige intet, bortset fra dette, at han $\frac{4}{12}$ 1703 blev Borgmester i Svenborg og døde 1728, begr. $\frac{14}{10}$ *). Dog oplyser Stenstrup Kirkebog, at Efvort Nielsen $\frac{23}{9}$ 1686 havde Bryllup med „Provstens Datter Kiersten Poulsdatter“. Provst i Sunds Herred var dengang Præsten i Stenstrup-Lunde Peter Jespersen Richert (f. 1647, fra 1688 kongelig Konfessionarius, † 1714), der $\frac{23}{10}$ 1678 havde ægtet Bodil Madsdatter Friis, Enke efter Raadmand i Svenborg Poul Boesen, og der kan derfor sikkert ikke være Tvivl om, at Kiersten Poulsdatter var Provstens Steddatter.

I dette Ægteskab fødtes i hvert Fald følgende Børn: Bodild, døbt $\frac{7}{11}$ 1688, begr. $\frac{13}{11}$, Poul, døbt $\frac{4}{7}$ 1690, Peiter, døbt $\frac{30}{10}$ 1691, om hvem de følgende Linier skal handle, Abbel Marie, døbt $\frac{18}{10}$ 1692, Jesper, f. c. 1696, Købmand i Svenborg, gift med

*) Hans Død findes ikke i Vor Frue Sogns Kirkebog, og for Nicolaj Sogn mangler Kirkebogen for Aarene 1720—35. Skønt Svenborg Skifteprotokoller for disse Aar er i Behold, er der dog ikke Skifte hverken efter ham eller hans Kone. Hans Død lader sig dog bestemme noget nærmere, da Regnskabsbog for Nicolaj Kirke har følgende Notits: 1728 15. Oktober, „da sl. Borgmester Edvard Nielsen blev bested til Jorden, da for Gravens Aabnelse betalt Penge, 4 Rd. 4 Mk. 8 Sk.“ (Velvillig Meddelelse fra Landsarkivet paa Fyn.)

Anna Riber († 1771, begr. $21/3$), † 1784, begr. $5/2$, og Niels, hvis Fødselsaar ikke er fundet, men som 1737 betegnes som Controlør. Han var $25/4$ 1726 bleven Visitør ved Skelskør Toldsted og blev samtidig By-skriver samt Vejer og Maaler i Skelskør.*)

Peter Edvardsen Friis blev født $23/10$ 1691 paa Løjtved, der ogsaa ligger i Stenstrup Sogn og 1688 var bleven knyttet sammen med Skjoldemose, idet Otte Krag og Anne Rosenkrantz' Søn Geheimeraad Niels Krag (1653—1713), som var gift med Niels Juels ældste Datter Sofie († 1722), overtog den efter Bendix v. d. Kuhla. Den senere Borgmester i Svenborg Efvvert Nielsen har altsaa boet paa denne Gaard**), om han nu, inden han slog sig ned i Svenborg, har drevet Landbrug eller hvad Grunden kan have været. Derom vides intet, og der kan heller ikke meddeles noget om Hjemmet derude eller senere i Svenborg, ligesom der intet forlyder — os bekendt — om Peter og hans Søskendes første Barndomsaar. Man maa have Lov til at gaa ud fra, at det har været et alvorspræget Hjem; derpaa tyder den Interesse, som Slægten gentagne Gange lagde for Dagen ved Gaver til Vor Frue Kirke i Svenborg, og ogsaa den Omstændighed, at den ældste Søn, som Peter

*) 1718, 30. November holdtes — i Følge Sunds Herreds gejstlige Justitsprotokol — et Provsteretsforfær angaaende et formentligt Brud paa Ægteskabsløfte til Monsieur Niels Friis, da i København, fra Madame sl. Henning Scheels til Tidselholt, Datter af Sognepræst til Skaarup Knud Trochmann, hvor Borgmesteren optraadte paa Sønnens Vegne. (Medd. fra Landsarkivet.)

**) En Faddertilførsel for Skærtorsdag 1695 i Svenborg Nikolaj Kirkebog viser, at han dengang endnu boede paa Løjtved.

var, idet Poul vist døde som Barn, blev sat til Læsningen — maaske med det for Øje engang at blive Præst — peger i samme Retning. Endvidere maa man have Lov til at tænke sig, at Peter har vist Lyst og Nemme, da han ellers vel var bleven holdt borte fra Bogen. Om han i de første Aar har nydt Undervisning paa Fyn, ved vi heller ikke, men da han naaede saa vidt, at han skulde i Latinskole, valgte man ikke en af de nærliggende, i Svenborg eller Odense, men derimod den langt bortliggende i Hillerød. Grunden hertil har sikkert været den, at Drengens Morfader (eller dog hans Moders Stedfader) Peder Jespersen som kongelig Konfessionarius i Henhold til Fundatsen var Medlem af Frederiksborg lærde Skoles Overbestyrelse, der bestod af Lensmanden eller — siden — Amtmanden, Konfessionarius og Slotspræsten paa Frederiksborg.

Skolen i Frederiksborg havde dengang den samme Plads som i vore Dage, i store Kannikestræde, men den Bygning, hvori Peter Friis modtog sin Undervisning og hvor han ogsaa har boet, er ikke den samme som nutildags, idet den gik op i Luer ved den store Ildebrand 1834. Den gamle Skolebygning, som Chr. IV. havde ladet opføre, „laa højt paa Bakken i St. Kannikegade med stejle Gavle og Tag og solidt opmuret af røde Sten i 2 Stokværk, 59 Alen lang, 14 dyb og 12 høj. I regelmæssig Rad kiggede de 12 Fag Vinduer frem under fladbuede Stik, et profileret Sandstensbaand kragede ud under 1. Sals Vinduesrække, svære, smedede Jærnankre prydede Facaden, og over Porten prangede en relief-huggen Sandsten med Aarstal 1631, kronet af en Cartouche med C. 4. og visende Rigets Skjoldmærke

i en Ramme af Draperier. Trods sine beskedne Maal var det af Christian den Fjerde 1631 byggede Hus i 200 Aar en Kæmpe i Bindingsværkshusenes Flok, ja, muligvis i lang Tid det eneste grundmurede Hus i Staden.¹⁾

„Vi kaste Blikket ind i det Indre af Bygningen“, skriver F. P. J. Dahl 1836²⁾. Uforandret syntes den store Skolestue i den vestlige Ende at have bevaret sin oprindelige Form. Den Indtrædende havde til venstre 2den, til højre 3die Lectie, hver med en stor højrygget, grønmalet Træstol for Hørerne. To Trin førte op i Mesterlectien, der ene ved et Tralværk var adskilt fra de tvende andre; ved Opgangen dertil havde Man ligesom sig det store Katheder, hvis 2 Døre aabnede Adgangen til Skolens Landkort o. s. v.; til venstre stod — i det Mindste fra 1731 af — den store Kakkelovn. Under Loftet løb de hvidtede Bjælker hen i ringe Afstand fra hverandre, understøttede til at bære den paa-hvilende Skorsten og Skillerumsmurene i anden Etage med 2 lange rødmaalede Træer af en sværere Slags, hvis ene Ende laae ind i Gavlmuren, medens den anden ved Siderne af Døren, saavel som Midten, bares af lignende Støtter. Denne Stue var, ligesom lignende i andre Skoler, fælles Læseværelse for alle Klasser, og der behøvedes vist ei Fortidens hyppige Disciplinær Scener for at gjøre Skolestuen til et tummelfuldt Opholdssted, hvor man... maatte „ligesom kappes indbyrdes om at kunde overraabe hinanden“. Den østlige Deel af Bygningen var bestemt til Rectors Bolig og modtog næppe mange Forandringer i den oprindelige Indretning.

Disse synes derimod i højerø Grad at have fundet Sted i anden Etage, og det er nu ei muligt at afgjøre, hvor Meget af denne der var indrømmet til Hørernes, hvor meget til „Børnenes“ Kamre eller hvorledes disse, blandt hvilke „Vinterkammeret“ med

-
- 1) Hugo Matthiassen: Det gamle Hillerød i „Hillerød By“, Kbh. 1925, S. 147—48.
 - 2) Historiske Efterretninger om Frederiksborg lærde Skole S. 32. o. flg.

2 lange Bænke, vare indrettede. Den hyppige Anbringelse af Lister under Lofferne antyder, at ingen Gipsning afholdt det faldende Støv, og Gulvene finde vi overalt lagte af Sten, — i Skolestuen sikkert endnu længe efter 1726“.

Hvilket Aar Peter Edvardsen Friis optoges i Frederiksborg lærde Skole, véd vi ikke, men det har rimeligvis været 1704¹⁾. I Aarene 1688—1703 styredes Skolen af Mag. Jens Christophersen Ledøe, der havde været Hører og Conrektor ved samme Skole, inden han blev Rektor, men da han døde ^{22/1} 1703, fik han Mag. Torkel Rasmussen Grænovius til Eftermand, og det blev ham, der dimitterede Friis 1710 sammen med fem andre, af hvilke den ene var den afdøde Rektors Søn Christopher Jensen Ledøe (Lidovius), der siden blev Sognepræst i Strø og har efterladt sig et Haandskrift: *Historia Regiæ Scholæ Fredericiburgicæ*, (Ny kgl. Saml. Nr. 447, 4.), der er af den største Betydning for Skildringen af Frederiksborgskolens ældre Historie. Det er vel ikke utroligt, at de to, Peter Friis og Christopher Ledøe, har styrket hinanden i Interessen for de gamle Dage og de gamle Minder, som senere gav sig Udslag i den førstes Bog og den sidstes Manuskript. De fire andre, som forlod Skolen sammen med Friis og Ledøe, hed Rasmus Vinding, Niels Vilsund, Casper Lexberg og Christian Braëm, men om disse sidste ser vi os ikke i Stand til at give særlige Oplysninger.

Det var altsaa 1710, at Friis blev Student, og da han det følgende Aar tog Baccalaurgraden, maa man

1) Han boede hos Rektor, der kvitterer for Modtagelsen af Kostpenge, som Konfessionarius udbetaler; første Gang betales der for Friis ^{5/7} 1705 (for Tiden fra Paaske 1704 til Paaske 1705) 22 Rd. 4 Mk. for 34 Uger.

gaa ud fra, at han hen paa Eftersommeren sammen med alle de andre Studenter er taget ind til Hovedstaden. Det var en uhyggelig Tid. I Foraaret 1710 var de danske bleven slaaet af Svenskerne i Helsingborg, og flere Tusinde Mand døde og saarede laa paa Valpladsen. Efter at Hæren var vendt tilbage til Landet, udbrød der blandt de mange Saarede og blandt de øvrige Soldater en heftig Forraadnelsefeber, der viste sig smitsom, og da de, der kunde taale at transporteres til København, blev ført til Qvæsthuset og Krigshospitalet, bredte Smitten sig snart blandt Hovedstadens Indbyggere i en saadan Grad, at der i Aaret 1710 af denne epidemiske Sygdom skal være borttrykket flere Tusinde Mennesker. Og Aaret efter brød Pesten ud først i Helsingør, senere i København, i hvilken sidste By den krævede over 20000 Menneskers Liv. Om Friis trods dette har opholdt sig i Hovedstaden eller han, som andre, har forladt den for en Tid, ved vi ikke. I Foraarsmaanederne 1712 ophørte Pesten og i hvert Fald fra Slutningen af Aaret er Friis i Hovedstaden, da han ^{11/12} 1712 faar Plads som Alumne paa Borchs Kollegium.

Som bekendt skyldes denne Fribolig for Studenter den berømte Læge og Naturforsker Professor Oluf Borch (1626—90), der ved sit Arbejde havde samlet en for hin Tid betydelig Formue, som han, da han var ugift, bestemte til Oprettelse af et Kollegium for studerende. I den Anledning købte han af Universitetet en af Professorresidenserne i Store Kannikestræde, lod den nedrive og opførte en anselig Bygning, der kunde yde Bolig til 16 Studenter og desuden rummede en større Sal til Brug

for akademiske Øvelser. Efter Professor Borchs Bestemmelser skulde af de 16 Alumner en studere Kemi, en Medicin og Botanik, en Mathematik, tre Filologi og 10 Theologi, en Fordeling, som er et klart Udtryk for Borchs egne Studier og varmeste Interesser. Peter Friis optoges $11/12$ 1712 som filologisk Studerende og fik den Plads, der var bleven ledig, da den senere Prokurator Andreas Weghorst forlod Kollegiet. Professor Hans Olrik har i Festskriftet i Anledning af Borchs Kollegiums 200-aarige Bestaaen givet en Skildring af Studenterne paa den Tid og deraf tillader vi os at hidsætte følgende:

Studenterstanden manglede næsten helt det ideale Sving, som man kunde vente hos dem, der kaldte sig Musasønner. Som fremherskende Ejendommeligheder træffer man derimod aandløs Fylden sig med fastslaaede Læresætninger og ufrugtbare Kundskaber, ørkesløs Disputeren om Ubetydeligheder, smalig og snæversynet Tankegang, spidsborgerlige Nyttehensyn, Smigren for de overordnede, aandelig Ufrihed og Raahed. Studenterne var omspændte af Love og underkastede et Opsyn, som vore Dage maa undres over. . . . Borchianerne delte selvfølgelig disse Vilkaar med Studenterne i Almindelighed, men de var endnu mere bundne. Først og fremmest stod de tillige i Afhængighedsforhold til Kollegiets Eforus; han havde Opsyn med deres hele Færd, særlig med deres paabudte Deklamationer og Disputationer, og Konsistorium øvede ogsaa sit Tilsyn. Ingen kunde forlade Byen uden Eforus' Tilladelse, og enhver, der ikke havde Baccalaurgraden, var under Mulkt forpligtet til at høre hans Forelæsninger. Ifølge „Artiklerne“ skulde man ikke alene forevise Rektor og Professorerne Lektiebøgerne til disse Forelæsninger, men ogsaa til Theologernes og sin Privatpræceptors, men da Forevisningen af Lektiebøger ellers faldt bort snart efter Kollegiets Oprettelse, er det vel næppe bleven overholdt. Derimod maatte Alumnerne forevise deres private Regnskaber. Tildels øvede Eforus sit Tilsyn ved Inspektor.

I det hele var der vistnok meget stille paa Borchs Kollegium.

Mange Alumner har udfoldet en ihærdig Flid, saa man næsten altid kunde træffe dem hængende over Bøgerne. Kun Disputatserne bragte mere Liv i Flokken, saa meget, at det vel nu og da kunde udarte til Raaben og Skrigen, og indbyrdes Skænderi kunde ogsaa engang imellem afbryde Freden. Kollegialt Samliv har der derimod ikke været, et fornøjeligt lille Gilde med Latter og Munterhed kunde ikke finde Sted paa Kollegiet; Lovene anviste enhver at holde sig rolig paa sit Kammer, og hvad der gik udenfor Studeringerne saa man skævt til. Det stille Liv kunde baade rumme Videnskabens Fremstræb og Pedanteriets Støv, men stille var det i hvert Fald.“

Af dem, der var Alumner paa Borchs Kollegium samtidig med Peter Edvardsen Friis kan nævnes *Ludvig Holberg* ($1\frac{1}{6}$ 1709— $11\frac{1}{2}$ 1714), *Niels Ebbesen Aagaard* ($11\frac{1}{10}$ 1710— $11\frac{1}{5}$ 1717), der ejendommeligt nok var 50 Aar, før han blev Alumne, og inden da havde været Rektor i Thisted. Han har indlagt sig en vis Fortjeneste ved at udarbejde sine tre topografiske Disputatser: *Thya illustranda* (om Thy) og ved at være en af de mest fremragende Medarbejdere ved Rostgaards Ordbogsarbejde. Han døde som Rektor i Køge 1717. Forøvrigt er han den eneste, Holberg omtaler af sine Kollegiekammerater i sin Selvbiografi, idet han siger, at de to (Holberg og Aagaard) var de eneste af Alumnerne, der rigtig gav sig af med det gamle Latium. Endvidere Mathematikeren og Ingenieuren *Joachim Frederik Ramus* ($11\frac{1}{6}$ 1711— $11\frac{1}{11}$ 1713), der blev Professor ved Universitetet og Stadskonduktør i København, *Jacob Muus* ($5\frac{1}{5}$ 1713— $21\frac{1}{11}$ 1716), der endte som Præst i Stenløse-Viksø og Provst i Ølstykke Herred, en lille Mand, „men stor af Lærdom og Forstand“, *Hans Adolf Brorson* ($11\frac{1}{3}$ 1715— $23\frac{1}{6}$ 1716), den senere Ribebisp, vor fromme Salmедигter, og den i sin Tid

meget kendte Læge *Balthazar Johannes de Buchwald* ($11\frac{1}{4}$ 1715— $10\frac{1}{10}$ 1719).

Det var et Krav, der stilledes til Alumnerne, at hver af dem en Gang om Aaret skulde levere en Disputats, men de var ikke altid ivrige i Opfyldelsen af deres Pligter paa dette Omraade, og det bestemtes derfor, at de Alumner, der ikke inden 11te Juni 1716 disputerede efter deres Tur, skulde have deres Plads forbrudt. Blandt de skyldige var Hans Adolf Brorson, der i de fem Fjærdingaar, han laa paa Kollegiet, slet ikke mødte op med nogen Afhandling; da han den 23. Juni 1716 ophørte med at være Alumne, og det ikke var, fordi han havde faaet noget Embede eller Hverv, er han sikkert falden for den skærpede Ordning*). Det samme gælder vistnok ikke, som Hans Olrik formener, Peter Edvardsen Friis, skønt han i de $3\frac{1}{2}$ Aar, han var paa Kollegiet, underligt nok, kun har disputeret én Gang, nemlig over Emnet: *Paulus binominis sive de nominibus Sauli et Pauli occasione sumpta ex Acta 13. 9.**)*; men da Friis $20\frac{1}{5}$ 1716 blev kaldet til Skibspræst, efter at han $23\frac{1}{1}$ 1713 havde taget den theologiske Attestats med Laud., er det jo naturligt, at han maatte opgive Kollegiet.

Peter Edvardsen Friis blev, som sagt, $20\frac{1}{5}$ 1716 beskikket til at være Skibspræst og fik straks Ordre til at forføje sig ombord paa Orlogsskibet Nordstjernen, der stod under Kommando af Admiral Christian Thomesen Sehested (1664—1736); her forblev han til Juleaften, da den daværende Chef, Schoutbynacht [o: Kontreadmiral] Wiglas v. Schindel (1684—

*) Borchs Kollegiums Festskrift S. 105.

**) Om Paulus' to Navne: Saulus og Paulus.

1756) havde faaet Ordre til at søge hjem, eftersom Vinteren tiltog. $\frac{23}{8}$ 1717 skulde Skibspræsten paa ny gaa ombord, denne Gang paa Orlogsskibet Prins Wilhelm, vel opkaldt efter Kr. V's yngste Søn Wilhelm (1687—1705), under Kommando af Kommandeur Weke; først krydsede man under Bornholm, dernæst under Gotland og Øland og udenfor Karlskrona til Slutningen af Juli, da der blev givet Ordre til at gaa til København og under Kommando af Viceadmiral Andreas Rosenpalm (1679—1754) at convoyere Transporten til Norge, som imidlertid $\frac{8}{8}$ 1717 formedelst en stærk paakommende Storm tildels led Havari; Orlogsskibet blev i Norge og conveyerede frem og tilbage fra Fladstrand [ø: Frederikshavn] til Norge. $\frac{26}{11}$ 1717 gaves der Ordre til under Schoutbynacht Poulsons Kommando at stikke i Søen og krydse efter 3 svenske Orlogsskibe, som „vi søgte, men ikke fandt, indtil 31. Novembris, da vi om Nattetider havde nær sat Liv, Skib og Gods til udi Udskærene for Straaholmene ved Jomfruland. Vi hug og stødte 15 Gange paa en Klippe og saa ingen Redning for os, hvis Gud ikke omsider af særdeles og saa at sige miraculøs Naade viste os sin hjælperige Haand og hjalp os ned under Jomfruland med beholden Skib, hvor vi laa med Livsfare indtil Juleaften samme Aar, da vi Gud være lovet lykkelig ankrede udi Staveren“. Det følgende Aar, 1718, beordredes Skibene ad Coster ved Strømstad, eftersom Fjenden først i Januar rørte paa sig, „men formedelst stedse contrair Østenvind kunde [vi] ikke komme, men maatte saa ligge i Staveren den ganske Vinter over i strængeste Kulde og forblive paa Orlogsskibet, at vi altid kunde være rede at gaa,

hvor Hans Majestæts Tjeneste det udfordrede, hvilket forårsagede ikke liden Svaghed iblandt os. D. 8. April samme Aar, efter kongelig allernaadigst Ordre, sejlede vi til Danmark under Schoutbynacht Poulsons Kommando, og saasnart vi ankom, strax maatte gaa ad Østersøen, saasom nogle svenske Skibe der fandtes; en Dag forfulgte vi Svensken til Bornholm og den anden Dag forfulgte han os igen til Stevns. Vi forblev saa i Østersøen indtil sidst i Juli, da vi formedelst Skibets Skrøbeligheds Skyld maatte forføje os til København og selv hjemførte et svagt Helbred; denne Rejse continuerede 16 Maaneder“. Endelig „Ao 1709 d. 26. Marts fik jeg Ordre at gaa ombord igen paa Orlogsskibet Prins Wilhelm under Kommandørkaptain Brandts Kommando, med hvilken jeg forrige Aar 1717 og 1718 som Kaptain paa samme Skib havde faret, sejlede saa fra Rheden under Viceadmiral Tordenskjolds Kommando og ankrede Langfredag Aften [o: $\frac{27}{3}$] paa Gottenborgs [Gøteborgs] Fjord, hvor jeg continuerede indtil Blokaden ophævedes sidst i September, som havde varet snart 6 Maaneder“*).

Os bekendt, findes der ikke andre Udtalelser om P. Edv. Friis' Virksomhed som Skibspræst end de Anbefalinger, som han indhentede, da han i Juli Maaned 1720 (næsten 29 Aar gammel) søgte om Sognepræsteembedet i Skelskør, efter at Mag. Fr. Flint var bleven forflyttet til Nykøbing, Falster, og skønt vi ved, at saadanne Vidnesbyrd ikke altid vejes paa Guldvægt, føler vi os dog opfordrede til her at hidsætte enkelte Uddrag deraf, da de i nogen

*) Sjæll. Reg. Nr. 193 $\frac{30}{7}$ 1720.

Maade kan vise, hvorledes han var og hvorledes han blev opfattet af Officerer og Mandskab. Kgl. Konfessionarius C. Lemvigh siger om Supplicanten, at „han har længe været mig bekendt saavel af hans Lærdom som af hans ustraffelige Liv og Levned, hvilket lover Guds Kirke en tro Tjener udi ham, om dette Kald allernaadigst maa blive ham anbeforet“. Holmens Provst C. Schurmann skriver, at „den ærværdige og højlærde Mand Mag. Peter Friis har baade i Øster og Nordsøen først paa Orlogsskibet Nordstjernen og siden paa Orlogsskibet Prins Wilhelm med den Troskab, Flid og Nidkærhed forrettet Guds Tjeneste, at de kommanderende Officerer ham meget gode og berømmelige Attestata haver meddelt. I sin Lærdom er han saa retsindig og velgrundet, i sit Levned er han saa skikkelig og ustraffelig, at dersom det allernaadigst maatte behage Hans kgl. Maj. ham efter mange udstandne Besværligheder med et roligere Brød at aflægge, da blev den Menighed, som ham til Sjælesorg allernaadigst blev betroet, med en sindig, skikkelig og god Hyrde forsynet“. Desuden fremlægger Friis Udtalelser af Admiral Sehested, der skriver, at „han sig udi Liv og Levned som en retsindig Guds Ords Tjenere har forholdet“, og af Viceadmiral Rosenpalm, der udtaler, at han ej kan nægte ham „som en retsindig og nidkær Præstemand, et godt og velmeriteret Skudsmaal, saasom han i Lærdom og Omgængelse har comporteret [c: skikket sig], som det en god Præstemand egner og anstaar“ og udtaler det Ønske, at Kongen ham efter lang udstanden Møje og Besværlighed baade i Nordsøen og Østersøen vil allernaadigst med et Præstekald benaade. Og endelig siger Kom-

mandørkaptain Thom. Frid. Brandt: „Hæderlige og højlærde Mand Mag. Peter Friis har udi 3 Aar fra 1717 til 1719 inclusive været Præst paa det mig allernaadigst anfortroede Orlogsskib Prins Wilhelm og fulgt med mig stedse i Nord og Østersøen, saavel som og nu senest ved Blokaden for Gottenburg [Marts—Maj 1717] og Marstrands Erobring [Juli 1719]“. Kommandørkaptainen har altsaa haft rig Lejlighed til at lære ham at kende ved daglig at være sammen med ham, og derfor kan der vel ogsaa lægges nogen Vægt paa, naar han fortsætter: „Han har forrettet det Embede, ham var betroet, som en retsindig Herrens Tjener, fremmede udi alle Ting sin Guds Ære og efterlod sig hos alle et godt Eksempel og god Vidnesbyrd i Lærdom og Levned; hans Menighed elskede og ærede ham, og hans Kærlighed igen til Menigheden holdt ham paa samme Skib, at han der udi 3 Aar continuerede nu indtil Enden; ikke derfor at tvivle paa, at han, som har været tro over lidet, jo sættes over det, som mere er“.

Det var ikke mange Medansøgere, Friis havde, egentlig kun 2, nemlig Niels Juulbye¹⁾ der var Feltpræst, og Caspar Müller²⁾, der i 12 Aar havde været Kapellan i Skelskør og anbefalede af Skelskør Bys Borgerskab som en, der har vundet deres Yndest ved sin Lærdom og skikkelige Forhold. Endelig ansøgte Daniel Hansen Glumsø³⁾, som har været

1) blev 1721 Sognepræst til Hjørring, St. Hans og St. Olai.
† 1754.

2) blev 1723 resid. Kapellan i Viborg Graabrødre Kirke, 1728 Sognepræst til Harridslev-Albæk. † 1736.

3) † 1726.

residerende Kapellan sammensteds udi 23 Aar og ej haft af Sognepræsten mere til Indkomst aarlig end 32 Tønder Korn, 6 Lam og 6 Læs, om at maatte nyde de tvende Skelskør Kald annecterede Sogne, Skørpinge og Faardrup, saaledes at de maatte blive Skelskør fratagne, thi de har derfra i forrige Tid været adskilt^{*)}.

Men Borgernes Ønske vejede ikke tilstrækkeligt, en Udskillelse af de 2 Anneks-sogne kunde man ikke gaa ind paa og 31. Juli 1720 kaldtes Friis til at være Sognepræst i Skelskør, Skørpinge og Faardrup.

Det var kun en lille By, Friis kom til, Indbyggerantallet skal 1672 have været 617, i 1753 549. I sin Bog om Skelskør har Friis ofret et af Kapitlerne til en Omtale af Borgerskabet i Byen, og derfra henter vi nedenstaaende Oplysninger, der kan vise, hvad det var for en Kreds han kom til at færdes i og hvorledes han fandt sine Sognebørn. Medens Byen tidligere havde været langt større, er der nu [c: 1759] kun „90—100 Familier foruden Byfoged, Præster, Kongl. Betientere, Tolder og Controlleur, Præste-Enker, andre Civil og Militaire Personer“, der især som Pensionister har slaaet sig ned her, fordi de ansaa det for et billigere Sted at leve.

Af Kiøbmænd er der 9 til 10 Stykker, medens der i forrige Seculo var knap en. . . . Af Skoemagere haves gerne et Dosin og derover med Skoflekere. . . . Skomagerne haver deres Laug og foruden dette haver de ogsaa Liig-Laug, og formener sig at være ligesom privilegerede at hembære de Sal. Afdøde, og vil foreskrive endog fattige Medborgere, ja dem som af Fattiges Casse nyder Hjælp til deres Liigtær, og hvor Geistligheden ikke kan

*) Gratial Protokol 1719—20. Pag. 205—06.

nyde noget, vil dog Liiglauget have deres Rdlr. for at tage en gammel sort Kiortel paa, de drikker in sanitatem mortuorum [o: paa de dødes Sundhed], saa deres Lade er lige let, og de forslæber sig ikke, eller sætter Helsen til naar den [o: Laden] fløttes, de glæder sig i andres Død, og som blev svaret ved en vis Mands Begravelse, da Skoemagernes Drukkenskab blev lastet, maa man ikke glæde sig, at han, sc. den Døde, kom 2 Allen under Jorden, heller end han skulle komme 4—6 Allen over Jorden... Af Vævere findes her ogsaa en temmelig Quantitet, men uden Laugs Artikler, som burde være, at man kunde vide, hvad som fordres bør af en Mand, som bekiender sig til den Profession, saasnt de har lært at væve en Allen Blaar- eller Hør-Læret, straks skal de kaldes Mestere, strax skal de have en Kone. I et Aar Dreng, Karl og Mand er jo vel avanceret! Men derover ikke alene i denne, men andre Professioner belades Stederne med slette Borgere og slette Haandværker, som man ikke kan betroe et Støkke Arbejde som er af Betydenhed, af alle Vævere findes knap en eller to, som kan væve Dreiel eller Mønster-Verk;... Schielchiørs Ungdom veed ikke at reise paa Haandverket, eller gaae ud af Landet for at lære og see fremmede Verkstæder, Skoemagere og Vævere bliver ved deres Fødestavn. Søfolk og de, som applicerer sig [o: uddanner sig] til Søen, nødes til at gaae med Vinden og med Strømmen, og i saa Maade haver 2de af vores unge Mandskab havt den Lykke paa nogen Tid at freqventere det Algierske Slaverie, men ere, Gud skee lov, lykkelig ved Kongens Naade ranconerede [o: løskøbte]. Af Smedde findes 4 i Byen, 2de Kleinsmede, som ere gode, en af dem især, en Tubalkain i sit Arbeide, veed at arbeide i Kobber, Jern, Messing, er Kleinsmed, Grovsmed, Ankersmed, veed at hiælpe og berede Uhrverker, om han ellers uden Misundelse og Modsigelse maatte bruge sig som han kunde... Tvende Grovsmede gives her, hvilke om de kunde sammensmedes og faae en god af dem begge, ville blive et Mester-Støkke... Resten af Borgerskabet er deels Skrædere, Snedkere, Hattemagere, som ingen egentlig Laug haver i Byen, men associere sig med Laugene i andre Kiøbstæder, deels andre Borgere, som lever af Agerdørkning, og kiører Reiser for Folk... Laqveier, Paruqvemagere, som nu udgør en tredie Deel af Verden, vides ikke af i Schielschior. Contra [o: Derimod] Tieneste-Folk, som desuden ere selvraadige,

og hvis Seculum det er i disse gode Tider, ere de gode, da heel rare [ɔ: sjældne], en fri Tieneste Karl er ikke at faae, enten skal man betiene sig af en Rytter eller Soldat, og dog med gunstigst Tilladelse, at naar Trommen slaer, Trompeten blæser, skal han følge og Husbonden staar alene tilbage og standser i sit Arbeide. Ball, Asembleer, Spil og Leg, at tractere, holde Giestebud etc. bruges her ikke, men hver skiøtter sig selv, og stopper sin Pibe Tobak hver af sin egen Daase, dog naar Brølluper skeer, veed de ogsaa at signalisere sig [ɔ: udmærke sig], som sømmeligt og billigt være kan. Som Borgerskabet ogsaa nu omstunder er særdeles civiliseret og tillige genereus og tienstagtig imod deres Lærere og Medborgere; Vel hos de Gamle kan findes noget Altvætersk [ɔ: gammeldags] og nogle gamle Sædvanner, som man kan pardonere og saa lade passere¹⁾.

Det er jo ikke en helt igennem flatterende Skildring, Friis giver af sine Bysbørn, og naar hans Bog allerede kort efter dens Udgivelse fik Øgenavnet „Skelskørs Beskæmmelse“, er det ikke usandsynligt, at man har fæstet sin Opmærksomhed paa Linier som ovenstaaende.

Eller paa følgende, der findes andetsteds i Bogen:

I gamle Dage forstod de [ɔ: Skelskørborgerne] ikke deres Brændeviins-Pande saa vel som nu, da hver haver sin, ikke heller troer jeg Drukkenskab var saa giengse i gamle Dage som nu; thi da kunde Brændeviin undværes, nu ikke²⁾.

Endnu for 30 Aar siden ginge gamle Koner, naar de gik til HErrrens Bord, ligesom fornemme Borgermænd, med deres sorte Klædes Kappe paa; de viste [ɔ: vidste] ikke hvad Damaster, Triumphanter, og hvad slige Stoffer vare, vel, de havde gode gammeldags Guld-Kieder og Arm-Baand, men viste [ɔ: vidste] ikke, hvad Tambak og Straae-Perler var; een smaa blommet Tobins Kjol var deres fornemste Prydelse og den havde Moder og Mor-Moder gaaet udi, og udi den gik Børn og Børne-Børn, de gjorde ikke Kiøbmanden, ikke Skræderen riig; Nu desværre bliver

1) S. 172—75. 2) S. 185—86.

Schielschiør i dette Seculo noget Fransøsk, og det Satans Fiskebeens-Skiørt drager flere gale Noder og unyttige Omkostninger efter sig, og om endnu alting i Schielschiør er temmelig tarvelig. saa kan det dog ikke skee uden for, da de maa være denne Verdens Masqve lig*).

Skønt Byen var lille, og man derfor ikke skulde tro, at der var meget at gøre, var der i Skelskør foruden Sognepræsten ogsaa ansat en Sognekapellan. Da Friis kom dertil, var *Caspar Pedersen Müller* Sognekapellan, men han blev Aaret efter forflyttet som Sognepræst til Høve-Flakkebjerg, og det Samarbejde, der har fundet Sted mellem ham og Friis, kan da ikke have været nævneværdigt. Han efterfulgtes af *Christian Olufsen Hassel*, der var 47 Aar, da han blev ansat (f. 1674, Stud. fra Slagelse, cand. 98 og 12 h.) og gennem 16 Aar var han og Friis Medarbejdere i Skelskør. Om Forholdet mellem Friis og disse to hans første Kapellaner vides intet udover hvad han siger i et Brev til Hersleb (²⁹/₁₂ 1739): „Jeg har stedse . . . levet i broderlig Kierlighed og god forstaaelse med Capellanerne, helst de 2de første, mig i Embedet vare givne, som ikke alleene vare gamle Mænd, dem jeg ærede soim fædre, men og tienstactige Mænd og i alle ting ragte mig samfunds hænder“, og han nævner, hvorledes den første af dem under Sognepræstens sl. Claudiani Sygdom „heele fierding Aar forrettede baade Sognepræstens og Capellanens tieniste, inden og uden Kirchen“. Anderledes stillede det sig, da *Lars Hjort Knudsen Klarschow* 1737 blev Kapellan, idet han syntes betydelig vrangvillig, saa Friis føler sig op-

*) S. 188.

fordret til ²⁹/₁₂ 1739 at henvende sig til sin Biskop derom. Spørgsmaalet er, om det ikke er Kapellanens Pligt at hjælpe med ved Messen. „Det er ald Verden Vitterligt, at det iche er sognepræstens plicht i Vor frue Kirche, iche i de Andre hovedkircher, iche andensteds i Kiøbstæd Kircherne paa Landet aldtid at staae for Altaret og Messe, men det er Capellanens“. Ganske vist maa Friis indrømme, „at det aldtid her har været praxis, at Sognepræsten har Messet i min tid, saavel som i nogle af formændenes“, men han vil fastholde, at det var ikke af Skyldighed, men af Kierlighed for Medtienere, som desuden paa Sabbathen havde det besværligt noch med Froeprædichen og Aftensang“. Nu synes Friis, at det er urigtigt, at Kapellanen, skønt han „har været i Kirchen, ja kommet for altaret og uddeelt Kalchen dog har nættet mig (som er kommen træet af prædichestoelen) at gaae for Altaret, consecrere og forrette det øvrige“, og det forekommer ham, at hvis man skulde „hente hielp udenbyes fra herredet af, naar Hjælp tiltrængtes, da var det uanstændigt“. „Jeg maa derfor hermed underdanigst spørge, om en Sognepræst aldeles ingen hielp i saa Maade bør have af Capellanen, at prædiche Vil ieg iche tale om, thi det begierer ieg iche? om Capellanen aldels kan Næcte Sognepræsten slig hielp?“

Biskop Hersleb, der var en klog og myndig Mand, indlod sig tilsyneladende ikke i Brevveksling med Friis eller Diskussion med Klarschow om denne Sag, men han skriver ¹²/₁ 1740 til den daværende Provst Holger Olivarius:

„Mag. Friis i Schielschiør har til mig anmeldt, at Kapellanen Hr. Klarschow vægrer sig for at betjene

Altaret til Højmesse om Søndagen. ... Jeg vilde ugærne decidere i den Sag, at det ikke skulde synes, at jeg herudi favoriserer Sognepræsten for Forvandtskabs Skyld*); men jeg mener om Deres Velærværdighed vilde kalde Kapellanen for sig og underrette ham om Sagen og hvordan det vilde gaa, om det kom til Decision ... thi sker det sidste, saa bliver det visseligen ikke alene Kapellanen paalagt, som et onus [ø: en Byrde], men endog saaledes, at i hans Forfald han maa skaffe en anden i sit Sted, hvorpaa jeg ved Eksempel, som ved Dom er confirmeret ... det lader allerbedst, naar enhver af dem veed sine Parties, og de siden i Kærlighed assistere hinanden, og den ene gør den andens vices [ø: Gjentjeneste].

Imidlertid maa denne „Kurre“ paa Traaden have rettet sig, — om der har været flere, ved vi ikke —, for da Friis 5 Aar senere, efter at Klarschow 1742 var bleven Sognepræst i Magleby, følte sig opfordret til, paa Grund af et Sammenstød med den nye Kapellan, at søge om Tilladelse til at lade sig betjene ikke af den, der var nærmest til det, Kapellanen i Byen, men af en uvedkommende Præst, og fik denne Tilladelse, valgte han Klarschow til sin Skriftefader.

1742 var *Johannes Pedersen Monrad* nemlig bleven Sognekapellan i Skelskør. Han var født $12/8$ 1707 som Søn af Sognepræst til Tømmerup, Holbæk Amt Peder Manasses Johansen Monrad og Gunild (Gundelle) Pedersdatter Børkop, var 1726 bleven

*) Peter Edvardsen Friis var kødelig Fætter til Biskop Peder Herslebs Frue, Bolette Hjort.

Student fra Kalundborg, tog Baccalaurgraden 1730, blev dernæst Kantor paa Vallø 1738, tog theologisk Attestats 1742, blev Kapellan i Skelskør s. A. og var der, til han 1757 som sin yngre Broders Eftermand blev Sognepræst i Tømmerup, hvor han døde $23\frac{3}{8}$ 1772.

Til Belysning af Monrads Forhold og hans Personlighed kan peges paa et Par Udtalelser om ham dels af den tyske Hofpræst J. B. Bluhme, der, som bekendt, havde en overordentlig stor Indflydelse bl. a. ved Præstekaldenes Besættelse under Chr. VI og i den første Tid af Fr. V's Regering. I en udateret Skrivelse, han i Tiden 1746—48 har nedtegnet, peger han blandt andre paa Johannes Monrad, Kapellan i Skelskør og siger om ham og tre til, der nævnes sammested, at de „sind dem äusseren nach in sehr elenden und kümmerlichen Umständen [o: udvortes set i meget elendige og kummerlige Omstændigheder], men de er „recht treue rechtschaffene und gottesfürchtige Lehrer“, der fortjente en bedre Stilling, som de fuldt kunde leve af¹⁾. Og Peder Hersleb, der 1752 udarbejder en Designation (Fortegnelse) paa „de Præster i Siælands Stift, som sidde i ringe Kald, men i Lærdom og Levnet ere saa skickede, at paa dem kunde reflecteris til bedre Stationer“, nævner bl. a. „Hr. Johan Monradt, residerende Capellan i Schielschiør, en vel studeret, en ret gudfrygtig mand, stille og sagtmodig, var bedre Brød værd, men om han har prudence og erfaring nok til noget stort at forestaae, tør Jeg icke forsikre, men et got Kald paa Landet meriterer hand“.²⁾

1) Kirkeh. Saml. 3 R. 5. Bd. S. 645—46.

2) Kirkeh. Saml. 3. R. 5. Bd. S. 690.

At han hørte til Pietisternes Kreds, kan der vist ikke tvivles om, og det er vel den Nidkærhed, som han sad inde med, der til Tider lagde ham vel stærke Ord i Munden eller Pennen, hvad der fremgaar af nedenstaaende Brev, som Friis ^{14/7} 1744 sendte Biskop Hersleb, og som vi ikke kan lade være at hidsætte in extenso. Det er ofte vanskeligt at dømme Folk imellem og dobbelt vanskeligt bliver det, naar Striden ligger henved 200 Aar tilbage i Tiden, men man kunde fristes til at mene, at der her har været Fejl paa begge Sider, at Friis i sin Skrivelse mulig har malet sin Kapellan med for sorte Farver, maaske har tillagt ham Ytringer, som han ikke er kommen med eller som i hvert Fald ikke har lydt paa den Maade, medens Monrad maaske af sin Nidkærhed har ladet sig føre for vidt. Noget lignende kunde man opleve ogsaa i vore Dage, naar yderliggaaende Partifolk sættes sammen. Den kristelige Overbærenhed og Ydmyghed maa da vige for haarde og skarpe Ord.

Høy Edle og Høyærværdige

Hr. Biscop

Gunstige Velyndere!

Længe har ieg tröchet mig ved at incommodere deris Høyærværdighed med efterfølgende Matrice, men nu i Guds Nafn har maat resolve; sidst avigte 8. Majj Vare ieg og mine Giester Ved Herrens bord, men i ald Vor livs tid har Vi aldrig haft saa kummerlig og bespottelig Kirchegang; Capellanens Hr. Monrats forhold, før hand kom hid, er nochsom bekient, og har yttret sig meere og meere, helst nu i min langvarige svaghed, da ieg iche har kundet komme i schriftstoelen og hand har spillet Mester i Mee-nigheden; Mange har besværet sig over hans omgang og forhold sammesteds, da hand fordømmer alle, lader dem gaae trøstesløse fra sig, tilsiger syndernis forladelse conditionate [o: betingelsesvis], siger hans haands paaleggelse er dem iche til nytte, opfylder schrifte-

stolen med Bye og Kroesnach, Viist mange ærlige Gl. Christelige folch fra schriftstoelen, og i sær en Mand og Gl. Kone, fordi Manden ikke Ville Kiøre i schoven for ham, det sculle Vel iche saa hende [o: hænde], men Var dog saa, saa snart en Mand dricher en pæl Viin eller Glas Øll paa Vertzhuset, strax schal det møde ham i schriftstolen og in summa enten hand har dend liderligste synder eller det beste Guds Barn for sig, bliver de tracterede paa en foed, mange har entholdet sig fra schriftstolen og Altaret, indtil ieg saa self Ved Guds bestand kunde Være der[;] dette at forbigaae, som sagt er, Vare vi Ved Herrens bord, man hand levnedede hende [o: Præstens Hustru] iche ære for en schilling, saa ieg iche kand kalde ham en præst eller sielesørger men snarere en æreschiender, min Kone særdelis at hun var en bagtalersche, at hun blinchede med øynene efter folch, gjorde miner og vrængte efter folch, at hun gich efter folch, at hun gnællede i Kirken, som hans talemaade var; da Gud veed og ieg kand contestere for Gud, at hun iche mindre er schyldig end i sligt, da det er iche hendis Maade at bagtale og bande, langt mindre hun er gammel, og har en svag Gang, at hun schulle gaae efter folch; det kom saa Vit at min Kone i schriftstoelen maatte bede ham menagere sig [o: holde Maade], da hun iche var schyldig i det hand beskyldte hende for, hun var nu en gammel Kone [53 Aar] og levet sin tid uden forargelse og blame, og bad ham iche hænge hende slig skam paa, men det blev det samme, saa ieg nedre i Kirchen kunde høre at der var en heftig disput i schriftstoelen, hun foreholt ham, at nu i 2 Aar, hand hafde kient hende, hun iche 3 à 4 Gange hafde været af sit huus, men i slig kummerlig tilstand formedelst min svaghed stedse været inde, lidet eller intet talt med folch, har haft andet at tænche paa end bagtale, men hand blev ved med største bitterhed at smælde og schiælle paa hende som bagtalersche, saa hun maatte fornæcte sig self, og ervarte hvad forladelse hand Wilde give hende. Min Kone har siden Været heel slet baade i sind og legeme, snart hverchen æder eller dricher eller kand sove, ja Gud bevare hendis forstand og det Vil udentvil forkorte hendis dage; mine børn troer ieg iche glemmer den dag, helst min yngste datter som da Iste gang Var Ved herrens bord; Efter prædichen og tienisten maatte ieg spørge Hr. Monrat om hvad som var passeret i schriftstoelen, da ieg kunde høre de Vare saa høyrøstede, hvorpaa hand svarede som forhen, at hand Maatte straffe min Kone som bagtalersche, som der Vrængte og gich

efter folch; ieg maatte spørge, hvoraf hand hafde sligt, da det Var løgn og usandfærdigt; hand svarede, det røcte hafde hun af alle folch; ieg bad ham sige mig af hvem hand hafde hørt sligt røcte, nej det vilde og kunde han iche; Summa der er idel malitie hos manden under hans største hellighed, og en overmaade misundelse fordi ieg iche døde, at hand kunde blevet sognepræst, og saa lader hand sig forføre af andre hadsche og særsindede mennischer, og hand troer hver Kierlingslader, og de kand faae ham til at sige paa prædichestoelen og i schriffestoelen hvad de vil; hand sagde samme dag efter fienisten til mig, Jeg formaner Eder M. Friis at I holder Eders børn til Gudsryct; men det var noget ieg iche Ville svare hans slemme mund paa, da Gud er dommere hvorledis ieg har Opdraget og Anført mine Børn, men hand vil noch have qvækere af dem; min Kone har nogle gange Været i disput med Hr. Monrat, angaaende hans prædichener, da hand en tid lang stedse fordømte dend gansche menighed, scher alle over en Kam, de gich alle paa dend brede Vej, ingen blev salig uden dend liden Hob |: sc: hand og hans Gudinde søster Ane, som hand førte med sig, og et par giftesyge Encher, hand har træchet til sig, hvoriblandt dend taabelige Madm. Poscholan :| Min Kone har Viist ham hans prædichens urimelighed, foreholt ham dend naade i Christo og Christi fortieneste, at der Var mange Guds børn, dog de iche Vare Qvækere eller sloeg sig til de schinhelliges tal, saa hand nogle gange er gangen heel Vred bort, og dette er det hand vil kalde at bagtale; Min Kone er Gud schee lov retsindig og vel oplyst Christen, dog over hans forstørrede prædichener haver ieg nogle Gange haft umage Noch at holde hende paa dend rette Vej i troens glæde og frimodighed, thi slige Qvækere kand iche andet end forstørre, fordømme og fortvile; hvad er her ved sagen af gjøre? hand meriterer en God reprimande, men ieg Veed hand er og bliver dend samme, og alding i hvor ont det er, naar det scheer af ham og hans partie, scheer det for Christi schyld og er idel hellighed — Var det mueligt, Ville ieg ydmygst udbede mig tilladelse, som andre Herredspræster at communicere hos een af Naboe Præsterne, enten Hr. Clarschow, Vor Gl. bichtfader eller en anden, eller ieg foraarsagis selv at betiene mit eget huus, eller ieg schulle søge Kongl. Allern. tilladelse i saa Maade, thi min Kone gaar aldrig meere hos Hr. Monrat, før bliver hun reent borte fra Sacramentet, I øvrige

ønschede ieg hende nogen Satisfaction for slig tort, hand har belastet hende med; Jeg lever stedse med ald underdanig Submission.

deris Høy Edle Høyær Værdigheds
Min Hr. Bi[scops]
underdanige ringe tienere

P. Friis.

Schielschiør, den 14. Jul. 1744.

At Friis efter dette ikke har følt sig opfordret til stadig at lade sig betjene af Monrad, er jo ret naturligt, han tog den Beslutning at vende sig andensteds hen, søgte og fik Tilladelse dertil og valgte, som ovenfor nævnt, Klarschow i Magleby.

Nogle Aar efter var der paany Sammenstød mellem Sognepræst og Kapellan — om der har været andre i Mellemtiden, ved vi ikke —, og denne Gang drejer det sig om Antagelse af nogle udensogns Børn til Konfirmationsforberedelse. Som hver Gang, der foreligger en Sag lidt ud over det almindelige — og forresten ogsaa uden at det er Tilfældet — henvender Friis sig til Biskoppen og besværer sig [$\frac{7}{2}$ 1747]. Til en Begyndelse udtaler han sin Uvilje mod at tage saadanne udensogns, selv om de siger, at de har Tjeneste i Byen, til Forberedelse. „Jeg har mange Gange ønsket mig fri for slige fremmede Børns Medhandling og Undervisning, da de Bønderbyers, som støder til Skelskør, deres Ungdom, som mesten har $\frac{1}{2}$ Mil til egen Kirke, ikke kommer did eller til egen Catechisation, hvor de henhøre, og ikke til os, som ikke har at byde over dem“. Og nu er her 4 Børn, 3 fra Egitslevmagle og 1 fra Boeslunde Menighed, som Kapellanen har antaget til daglig Læsning og forestaaende

Konfirmation samme Dag, som Sognepræsten bad dem opsætte den til et andet Aar, da de ikke alene er „mig og Menigheden fremmede, aldrig har søgt Skole, Kirke og Undervisning, men er vanvittige og hel slette“. Han antog dem straks „med søde Munde uden nogen Bekymring og uden at tale med mig derom, som jeg ikke undrer meget paa, thi han vil gjerne være sin egen og acter ikke Subordination.“ Men nu spørger Friis: „Hvad Orden og Skik kan være og blive i en Menighed, naar Capellanen gør tvært imod Sognepræstens Anstalt? Maa ogsaa en Capellan tiltage sig slig selvraaden Myndighed, som kan ikke andet end sigte til Forargelse og Nedbrydelse? Hvor kan jeg sørge for Menighedens Opbyggelse og gøre Regnskab derfor, naar andre nedbryder, ja, hvad confus Væsen vil heraf ikke blive? Hvad er det uden at beskæmme mit Embede og gøre mig umyndig?“ Hvis Børnene straks var gaaet til Kapellanen, vilde han intet sige dertil, „men nu de havde engageret sig hos mig, vare fundne ubekvemme af mig, synes mig ikke, han med Føje kan antage dem.“ Og nu beder Friis Biskoppen befale ham „ikke at befatte sig med disse 4 af mig bortviste Børn, thi det er at præjudicere [gaa for nær] baade min Ære og mit Embede og vil føre adskillige onde Suitter efter sig“. Monrad mener at kunne forsvare sin Optræden, thi som han siger i Brev til Biskoppen af $^{25}/_2$ 1747, naar de er afviste paa Grund af deres Vankundighed, „da er det just Aarsagen, næst deres Husbonders egen Begæring, hvorfor jeg har taget mig dem an, om jeg, ved Guds Bistand kunde være et Hjælpemiddel til at remidiere og remove den [ø: raade Bod paa den

og fjerne den]; dog erklærede jeg mig saaledes for deres Husbonder, at jeg lige saa lidet saa mig i Stand til at perfektionere dem til Konfirmation som Mag. Friis, men at hans Arbejde paa de andre ikke skulde hindres ved disses Sendrægtighed til at lære, ville jeg tage mig dem an og gøre, hvad jeg kunde, dog ikke forbinde mig til at antage dem til Konfirmation, saafremt de ikke skulde kunne bringes til den fornødne Kundskab.“ Biskoppen udtalte et forsonende Ord, saa Friis kan melde, at Sagen blev „imellem os aldeles likvideret og afgjort.“

Det er aabenbart, at Spørgsmaalet om hvem der skal messe og om Kapellanen skal gøre det uden eller for Betaling ikke har fundet sin endelige Afgørelse, da Biskoppen mæglede mellem Friis og Kapellanen Klarschow. Ved Nytaarstid 1754, „da adskillige Reigninger plejer at indløbe“, bliver Friis forbavset og i højeste Grad overrasket ved, at Monrad sender ham Regning paa det, han har udført for sin Sognepræst, medens denne — der 1753 var bleven Provst — var paa Visitatser. „Jeg ved ikke, hvor den gode Mand kan falde paa slige ubillige tancher; han ligesom derved vil forbyde mig at rejse ud og forrette Provsteembedet“. Han er i Kirken og ved Communionen, som han erkender for sin Pligt, „hvad hindrer da Messen ham?“ Og „den gode Mand rejser bort uden at lade mig det vide, og sker det da ikke før end dagen, efter han er borte“. Hvad Jordpaakastelse angaar, „ved jeg ikke han af mig derfor noget kan prætere, da han af Menigheden for hvert et Lig faar sin Salarium“, og det samme er Tilfældet ved Barsedaa, Kirkegangskoner, Ligfærd etc. „I øfrige følger han med alle Lig,

saa det er jo en ringe Sag at kaste Jord paa Liget, naar han er nærværende“. „Skriftestolen havde jeg tænkt, han mest maatte paaanke, da jeg nu paa et Aars Tid dels naar der er kuns 7 à 8 at skrifte og Mand og Kone hos os gierne følges ad i Skriftestolen, dels jeg Postaften, som er Lørdag, har endel nu at skrive, har budet ham ene absolvere, men dette taler han ikke om“. Jeg sandelig menagerer [o: sparer] Manden i meget; thi jeg kjender ham at han er enfoldig og har defectum judicii [o: en mangelfuld Dømmekraft]; aldrig beder jeg ham prædike for mig, mindre befaler ham i min Fraværelse, thi saa vidste jeg, han vilde forarge sig paa mig, nej jeg heller altid lønner og betaler en anden derfor“.

Men trods disse — og mulig andre — Uoverensstemmelser mellem Sognepræst og Kapellan fortsættes Samarbejdet gennem 15 Aar, til Monrad, som ovenfor nævnt, kaldedes til Sognepræst for Tømmerup ved sin Broders Død. Og saa skulde der en ny Kapellan ansættes. Denne Gang blev det *Frederik Lützens Thanch*, Søn af Sognepræst til Herlufmagle-Tybjerg, senere til Rønne-Knudsker, Provst Jens Jørgensen Thanch og Charlotte Sophie Fransdatter Lützens. Han var født $2\frac{1}{2}$ 1729 ell. 28, Student fra Roskilde 1746, var dernæst Hører i Slagelse fra 1749, tog theologisk Attestats 1753, residerende Kapellan i Skelskør 1757 og Sognepræst der 1769. Han maa have været en velstaaende Mand, da han 1774 blev Medejer, 1782 Eneejer af Agersø og Omø, Egholm og Helholm, og han maa ogsaa have været en anset Mand, da han ved sin Afgang 1815 fik Rang med Amtsprovster. Han døde i Skelskør $12\frac{1}{2}$ 1820, 90 Aar gammel.

Saavidt man kan skønne gennem de Udtalelser, Friis kommer med til Biskoppen om sin nye Kapellan, synes Forholdet at have været langt bedre mellem dem. 2 Aar efter hans Ansættelse tager Friis ham i Forsvar, da der tilsyneladende maa være kommen Biskoppen Rygter for Øre, som han ikke syntes om. Friis skriver (¹³/₂ 1759):

... „angaaende Hr. Thanche, da er det virkelig en Medisance [ɔ: Bagtalelse] af hans Uvenner og en crambe repetita [ɔ: unyttig Gentagelse] fra hans Ungdom og Studenterdage; nu tager han aldrig Viol i sin Haand; lever saa ædru og nøgtern som noget Menneske kan leve; ved min sidste Datters Bryllup, da min Svigersøns Familie var her, vilde de, han skulde divertere dem med nogen Spil og Musik, men han afslog det honorifice [ɔ: med al Ære], sligt brugte han vel tilforn, men ikke mere, siden han var bleven Præst; saa det er virkelig en Blame [ɔ: en Bagtale], som tillægges, at han i Selskaber skulde bruge sligt; for min Person kan jeg ikke noksom rose hans Kærlighed, Godhed og Tjenstvillighed, da han ligesom har opofret sig til min Tjeneste i min Alderdom; men jeg skriver sandelig dette ikke af Hyklerti eller [for at] skjule hans Fejl eller rose det, som var lastværdigt, thi han er sandelig nu en anden Mand; før kendte jeg ham ikke; nu har han andet at tænke paa end sin Viol, som han og gør sig Unage for sine Prædikener, og jeg mange Gange har betroet ham Højmessen, naar jeg i Visitats er andensteds borte; Menigheden og ret elsker ham; jeg har overladt ham alle Konfirmationsbørn, som han antog til Mikkelsdag og 3 à 4 Gange om Ugen har dem hos sig, 24 Stkr. omtrent, med Condition [ɔ: paa den Betingelse, at] jeg før Paaske selv prøver dem“.

Og da Thanch 3 Aar senere tænker paa at søge Succession paa Skelskør Kald, lykønsker Friis ikke alene ham, hvis han kan opnaa det, men fortsætter (¹⁸/₅ 1762):

... „jeg gratulerer mig selv, som i ham og særdeles nu i min Alderdom har fundet en trofast Medhjælper og glæder mig i

levende Live at kende min Eftermand, som jeg ved er ren og sund i Troen og Lærdommen og efter min Bortgang ved Guds Naades Kraft vil beholde Sjælene ved Livsens Ord; Menigheden skønner selv paa Mandens retsindige Tjeneste, Flid og Arbejde, og jeg har det visse Haab, at han, som hidindtil har vist sig ustraffelig i Liv og Lærdom, vil ogsaa vedblive, ham selv og Menigheden til Ros paa Christi Dag“.

ligesom han et Par Maaneder i Forvejen (¹⁰/₂ 1762) har udtalt, at Thanch „er en meget færdig og expedit Mand i sine Prædikener og alle Forretninger, falder stærkt ind i Embedet, det flygtige, som tilforn var hos ham, forlader ham ganske, og Menigheden har Kærlighed og Godhed for ham“. Saaledes endte Provst Friis tilsyneladende i den bedste Forstaelse med den sidste Kapellan, han havde; vel blev Pastor Thanch ikke hans direkte Eftermand, idet China-præsten Peder Baggesen Lakjer efter Friis' Død blev kaldet til Sognepræst i Skelskør ²⁹/₁₁ 1765, men da denne 4 Aar efter forflyttedes til Ramløse-Annisse lykkedes det Pastor Thanch at faa det Embede, som han i saa høj Grad attraaede og som han varetog gennem 46 Aar.

Har Peter Friis, hvad det foregaaende godtgør, til Tider haft Besværligheder med sine Medtjenere ved Kirken, hvad enten saa Hovedskylden har ligget paa den ene eller den anden Side, saa har Samarbejdet med de øvrige Kirkebetjente ogsaa voldt ham Bryderier.

Da Peder Hersleb i Efteraaret 1737 var bleven Sjællands Biskop og nogen Tid efter kaldte sammen til Landemode, gaves der dér Ordre til Præsterne at indsende Meddelelse om Klokkeres, Organisters og andre Kirkebetjentes Bestillinger. Friis oplyser da, at der

i Skelskør var en Klokker, Skoleholder og Bedemand tillige Laicus [o: Lægmand] *Jørgen Walsted*, en Organist *Elias Wolfeldt* og Rector scholae latinae *Peter Wording*, som tillige var Kantor. Om den første hører vi senere (¹⁷/₂ 1748), at han efter i 20 Aar at have tjent ved Kirken, og, saalænge han sad inde med Klokker- og Skoleholderbestillingen, at have været „ret artig og skikkelig“ nu var bleven saa forfalden til Drik og ilde Levned, at han maatte fjernes (Marts 1748). „Jeg har 100 Gange advaret og straffet ham og har nu paa halv Aars Tid holdt ham fra Herrens Bord med Vilkaar, at naar han forlod sin Drukken-skab, Slagsmaal og Omgang med den suspecte Qvinde, skulde han admitteris og tillige blive ved Brødet, men han er bleven den samme, ja meget værre. . . . Jeg kan ikke med god Samvittighed forsvare det for Gud og Mennesker at tie længere til hans Forargelser og jeg ved, mulig mange vil laste min Taalmodighed i saa Maade imod ham; imidlertid kan jeg dog sige, at Prædikedagene i Kirken har han opvartet med Ædruelighed.“ Om Organisten hører vi intet. Hvorlænge han har virket i Skelskør vides ikke, men da han kun havde en ringe Løn, 20 Rdl. aarlig, er det ikke saa underligt, at Friis i sin Meddelelse til Bispnen siger at, „naar han ser sin avantage [o: sin Fordel] andensteds, forlader os.“

Men dernæst Rektoren for den latinske Skole, der tillige var Kantor, *Peder Olsen Wording*. Hvornaar Latinskolen i Skelskør blev oprettet, er ikke kendt, og altid har den hørt til de meget smaa. Den første Rektor, vi hører nævnt, er fra Begyndelsen af 17de Aarhundrede og da Friis 1720 blev Præst i Skelskør, forestod Jens Olsen Pind, en Søn af Præsten i Sahl

v. Randers, Skolen; han var kommen dertil 1713 og døde i Embedet 1727. Ham fulgte Andreas Pedersen Møller, en Møllersøn fra Skelskør, Student fra sin Fødeby 1723, kaldet til Rektor 1727, men fra 1733 Kapellan i Skørpinge-Faarstrup og tilsidst (fra 1739) Sognepræst i Alsted-Fjenneslev, hvor han døde $\frac{4}{12}$ 1760. Om disse to, der altsaa styrede den latinske Skole i de 13 første Aar, Friis var i Skelskør, hører vi intet gennem Brevene til Biskoppen. Derimod stilles vi flere Gange overfor Peder Wording. Han var født 1705, Student fra Vordingborg 1726, s. A. Hører i Stege, 1729 i Vordingborg, blev kaldet til Rektor i Skelskør 1733 og var efter Skolens Nedlæggelse 1740 Kordegn, Klokker, Skoleholder og Bedemand. † $\frac{20}{1}$ 1749, gift med Cathrine Elisabeth Isaksdatter Falch, f. 1703, † $\frac{18}{3}$ 1749. Gennem enkelte Udtalelser fra Friis til Biskoppen faar vi et Indtryk af Præst og Skoleholder i Forhold til hinanden. Friis skriver saaledes $\frac{28}{2}$ 1740:

„Vores Rektor Wording vilde jeg for faa Tider assignere [o: anvise] 10 à 12 fattige Børn, men han blev som afsindig og lod mig vide, han antog aldeles ingen fattige Børn uden Betaling; han havde reverseret sig [o: forpligtet sig] til at være her dansk Skoleholder, men ikke at være de fattiges.“

Da Klokkeren, som ovenfor nævnt, 1748 blev nødt til at resignere, var det Peder Wordings Ønske at forene hans Bestillinger med sine egne, hvad der ogsaa var Biskoppens Tanke. Men denne Plan, som blev realiseret, var Friis imod, og han fremsatte sine Tanker og sine Grunde i et Brev til Biskop Hersleb $\frac{17}{2}$ 1748:

Da sluttelig Klocherens Jørgen Walsteds slette Forhold maae Cassere ham self, erindrer ieg Mig ydmygst deris Høyærværdighed Hr. Biscopen, enten mundtlig eller schriftlig har sagt mig at Klocherembedet ved detz vacance schulle leggis til scholeholderen og i saa Maade tilfalde Rector Wording; schulle det saa være og iche kand forandris, maae sig i Herrens navn lade mig det befalde; Ellers om ieg ydmygst maa insinuere deris Høyedle Høyærværdighed min ringe particulare Mening som ieg beder ydmygst iche maa komme vid[ere], ønschede ieg mig gjerne slig en Klocher, som ieg kunde t[ale] med, byde og befale, hvad Retmæssigt og lovligt er; helst Præst og Klocher har idelig at tale tilsammen i Embedetz forretninger; jeg vil icke tale om, at dersom Rector Wording schal tillige Være Klocher og bedemand, vil schoelen meget forsømmis ved at bede til liig, brølluper og trolovelser; nu og hidindtil har schoelen hvilet onsdag og fredag formiddag og løverdag eftermiddag, da Rector schal Være i Kirchen og meere vil siden forsømmis, naar heele dage schal bedis i slig tilfælde; Indkomsterne tillader iche at holde nogen subdiaconum; afgaer Klocheren, afgaer ogsaa Klocherens Offer paa de 3 høytider, saavelsom Ved brølluper og Barseler og Rector vil kun nyde løn som bedemand; derimod bliver Klocher, bliver aldtung og det sædvanlige Offer; dend liden Klocherløn af Kirchen, enten Rector eller Klocher schal oppebære dend gaar bort alleene for Klocherne aarlig at ringe; Rector Wording lever ret Vel af sin schole og Degneembede; I øvrige hid indtil har ieg tracteret Monsr: Wording som min ligemand, og er ichuns Vant Ved at tage besøgelse af ham og hans kone, naar vi maatte have den ære; men saaledis har ieg iche omgaaedis min Klocher, schiønt hand hafde som hieme i mit Huus, men maatte gaae i byen i Embedetz forretninger, naar forud den gjordis; Rector Wording Vil da Vel prætere at tracteris paa samme foed som forhen, og følger ieg ham iche til dørs om søndagen, da mand har andet i hovedet, mueligt mand kand begaae crimen læsæ majestatis [o: Majestætsfornærmelse]; hand gaar nu iche i sit eget ærinde, end sige hand schulle gaae i mit eller i Menighedens uden muelig hans interesse kunde versere derunder; sculle Wording blive Klocher, Veed Gud, om ieg torde byde over ham som Klocher, og om hand ogsaa Vil gjøre Klochers plict; Jeg slutter som ieg allerede i denne uge har erfaret, at ieg herefter ichun

Peter Edvardsen Friis.

115

bliver Opvartet af en liden schoeledreng; det er iche got, at have sin Mester ad latus, eller Junchere til stalddrenge, som heller Vil byde og befale end Vil adlyde; Rector Wording er Vel en god Mand i sit Embede, men tillige en haard og grov Mand hvoraf Deris Høyedle Høyærværdighed self i hans memorialer har seet prøver af; og ieg nogle Gange iche er bleven forschaanet, men baade ieg og Mit Huus har fundet hans importune og grove Væsen; schulle det Gunstigst behage Deris Høyedle Høyærværdighed, og om det er giørligt, mig maatte tilladis, som forhen, self at antage mig en Klocher, scheede mig iche en ringe Velgierning, dertil kunde en fattig Studenter emplojeris, og ieg nu i min Alderdom [han var 56 Aar] kunde have nogen hielp af, i det ringeste at prædiche for Mig en fredag, naar faae eller ingen er i Kirche, og hvorved hand ogsaa kunde nyde nogen duceurs; Jeg forlader mig ydmygst til Deris Høyærværdigheds sædvanlige og bestandige Godhed og bevaagenhed og findis stedse nest alle Mines ydmygst respect til ganske Huus, med ald submission

Deris Høyedle Høyærværdigheds

Hr. Biscopens

Schielschiør, d. 17de febr. 1748.

underdanige ringe tiener

P. Friis.

Kun kort Tid, et Aars Tid levede Wording, efter, at han havde faaet sit Ønske opfyldt. ^{21/1} 1749 meddeler Friis Biskoppen, at han Dagen i Forvejen er afgaaet ved Døden og udtaler Ønsket om, at de til hans Efterfølger maa faa „saa god, reen, flittig og fuldkommen en Mand, som dend vi har mistet; der behøves adskillige Requisita hos den Person, som skal forestaa disse smaa Embeder, om de fremdeles bliver combinerede, endel at han kan sjunge, har Røst og Mæle og kan forestaa Sangen i Kirken, endel informere Ungdommen, cathecisere i Skolen, samt i Kirken om Søndagen og endelig kan informere i Skriven og Regning, i hvilket sidste den sl. Mand var ikke med de bedste“. Efter det foregaaende

synes det altsaa, selvom der af og til har været Sammenstød, i det hele og store at være gaaet godt.

Friis giver Peder Wording følgende Eftermæle i sin Skelskørhistorie S. 330—31, „en brav og trofast Mand i sit Embede, og om man maatte sige det, umistelig Mand i Henseende til Ungdommens Undervisning, hvis Lige neppe kommer“.

Efter Wording kom *Eskild Holm*, der var født 1712, Student fra Vordingborg 1733, Skoleholder i Stenstrup og derefter (fra 1749) i Skelskør. Hans Lyst til at undervise Børnene kan aabenbart ikke have været ret stor, saa Friis klager over Skolens Tilstand (²⁷/₈ 54): „Vores danske Skolevæsen og Ungdoms Undervisning er ikke paa den bedste Fod, siden Rektor Wordings Død mere af- end tiltaget; den Tilladelse Kordegnen Eschild Holm fik at holde sig en Karl eller Vicarium i Skolen, har ikke været til Ungdommens Forfremmelse; hvert Aar og snart hvert halve Aar haves gjerne en frisk Karl, og den Alternation giver Forandring i alting; desværre disse Karle og Kordegnen stemmer ikke heller gjerne overens og skilles gjerne [som] Uvenner ad; fra sidste Paaske til Pinsedag havde han ingen Karl, en fik han til Pinsedag, og saa snart var han ikke kommen, før han igen opsagde sin Tjeneste, in summa han omgaaes saaledes med dem, at naar denne kviterer, faar han næppe nogen siden.“ Ja, Skoleholderen har endogsaa bestemt sig til at forlade Skolen, har købt sig et Ejendomshus, hvorudi han indflytter til Mikkelsdag. ⁵/₁₁ 1754 skriver Friis: „Nu staar Skolen øde og er tom, Vicarius har taget Afsked og er borte, Kordegnen i sit tilkøbte Hus er indflyttet, saa vort Skolevæsen er i største Decadance.“

Og 4 Aar efter ser det ikke bedre ud. $\frac{9}{5}$ 1758 meddeler Friis Biskoppen, at der pro tempore ikke læres og læses i Skolen:

„saaledes, at det kan være til nogen Nytte og Opbyggelse. Kordegnens Søn, en Dreng 10 Aar gl., holder Skole for 4 à 5 smaa Pygmæer, men han selv kan ikke overtale sig til saa nedrig Betjening... Menigheden sukker og klager over denne Skolen og Ungdommens slette Tilstand, jeg selv græmmer mig, og af 13 Konfirmationsbørn, som meldte sig, blev kun 5 antagne i dette Aar. Nok er det, at saa skøn Skelskør Ungdom var i sl. Wordings Tid, som selv antog sig Skolen, saa slet er den nu i Holms Tid . . . , her burde virkelig ske en Forandring i dette, da Ungdommens Undervisning er Fundamentet og det essentielle [o: væsentlige, nødvendige] i alle Ting.“

Ogsaa andre Vanskeligheder bragte Eskild Holm med sig. I Vinteren 1759—60 opstod der Tvist mellem Kordegnen og Kapellanen, F. L. Thanch, om hvad vides ikke, men dette medførte, at Kordegnen frasagde sig Aftensangsprædiken paa de 3 store Højtider, som altid havde paahvilet ham og som han vel en halv Snes Aar havde forrettet „uden Disput“. Dertil har efter Friis Mening ogsaa det bidraget, at „nogle har gjort Nar af hans Højtids Taksigelser og ofret ham Klørknægt i Tavlen“ [$\frac{29}{4}$ 60]. Og for at pudse Præsterne har han sidste Paaske [o: 1760] bevirket, at af mere end 50 Tjenestetyender, som Skærtorsdag og Paaskemorgen kommunicerede, var der ingen der ofrede.

„Han har paa nogle Aar indbragt den Skik, som aldrig var tilforn, at de, som lader sig tegne til Altergang skal give ham 4 Skilling, ja endog vil præterere det af Borgerfolk som er derimod; et fattigt Menneske klagede for nogen Tid, at han ikke kunde komme til Herrens Bord, fordi han ejede ikke 4 Skilling

til Degnen — hvorfor jeg straffede Degnen og forbød ham at tage slige Skriftepenge, men han bliver ved og udvider sin Interesse, saa det er kommen saavidt, at naar de nu 2 Gange om Aaret giver Degnen sine Tegnepenge, som nu stiger til 8 à 10 Skilling, har de ikke Behov at ofre til Præsterne [$\frac{20}{4}$ 1760].“

Hans Mangel paa skyldig Hensyntagen til Præsterne fremlyser ogsaa af, at han aldrig personlig lader Kapellanen vide, hvad der er at forrette i Kirken, men sender et af Skolebørnene til ham.

„Ja, Degnen er alt for stout til at levere Kapellanen Spaden ; jeg har sagt til Hr. Thanch, at naar Spaden ikke gives ham, skal han som Hr. Bytzow (dog Spaden blev ham præsenteret, men stødte den fra sig) bruge sin højre Næve og med sin bare Haand kaste Jord paa Liget . . . [$\frac{12}{6}$ 1760].“

Og et Forhold til medvirkede paa Skolearbejdet eller medførte, at det standsedes. Kordegn Holm mente, skønt han tillige var Skoleholder, ikke at være pligtig til at skaffe Ildebrændsel til Skolen, og Byen var ikke villig til at yde noget, vel fordi man var træt af de stadige Vikarer. Derfor siger Friis [$\frac{28}{4}$ 1764]:

„I sl. Wordings Tid fra 1740—50 havde vi en velsignet Skole i alle Maader, Manden boede i Skolen, delte Varme med Børnene og de med ham, da Byen var i meget god Tilstand og Borgerne for deres Børns Skyld gav godvillig nogle Læs Ildebrand til Skolen“.

Derimod i Eskild Holms Tid er Forholdene anderledes:

„Ved disse mange Omskiftelser af Vicarier har Ungdommen ikke meget profiteret og nu Skolen i 2de Vintrer formedelst Ildebrand har været ledig, kunde ingen Konfirmation til Paaske holdes; nu er Byen meget fattig, og fattigere ikke været i 44 Aar, jeg haver kendt den, og som Fattigdom tiltager; saa bliver Ildebranden dyrere Dag for Dag“.

I det foregaaende har vi søgt at give en Skildring af Peter Edvardsens Friis' Forhold til dem, der stod ham nærmest i Arbejdet, og det viser sig, at der har været forskellige Vanskeligheder at overvinde. Men der var en anden Sag, som ogsaa voldte Friis Bekymringer og krævede megen Tid og mange Tanker, og det var Forholdet til Annexsognene Skørpinge-Faarstrup¹⁾. Den Hypotese er bleven fremsat²⁾, at Griffenfeld — som ikke var uimodtagelig for Dusører — ligefrem har ladet sig honorere for at gaa med til den Ophobning af Sogne, der fandt Sted, da Skørpinge-Faarstrup blev lagt til Skelskør, men sikkert er det, at disse to Sogne efter Griffenfelds Ordre knyttedes til Skelskør gennem følgende kongelige Brev:

Vi Christian den femte, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst, gøre alle vitterligt, at vi efter allerunderdanigst Ansøgning og Begæring³⁾ allernaadigst har bevilget og tilladt, saa og hermed bevilger og tillader, at Faarstrup og Schiørpinge Sogne her udi vor Land Siælland, naar de ved den nuværende Sognepræsts dødelige Afgang eller udi andre Maader lovligen ledige vorder maa til Schielschiørs Kald for dets Ringheds Skyld annexeres, saaledes at Sognepræsten udi Schielschør imod Indkomstens og den sædvanlige Rentes Oppebørsel af bem.te Sogne. maa lade en anden dygtig Person |: som han selv til sin Kapellan, dog paa

1) Om Skørpinge-Faarstrup, se forøvr. Kirkehist. Samling 5. Rk. 4. Bd. S. 557—64 og Kirkeh. Saml. 5. Rk. 5. Bd. S. 610—17.

2) Kirkehist. Saml. 5. R. 4. Bd. S. 564 Anm.

3) af den daværende Sognepræst i Skelskør Jens Lauritzen Nygaard, dat. Kjøbenhavn 12. Marts 1672 se Kirkeh. Saml. 5. R. 4. Bd. S. 562—63.

videre vores allernaadigste Confirmation, med billige Vilkaar haver at antage :| med Kirketjeneste og anden behørig Opvartning tilbørligen forsyne; Forbydendes alle og enhver herimod, eftersom forskrevet staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gøre under vor Hyldest og Naade.

Givet paa vort Slot Kiøbenhavn d. 9de Septemb. 1672.

Under vor Signet

Christian

P. Griffenfeld.

Man skulde synes, at dette Brev indeholdt saa klare Bestemmelser, at der intet var at tage Fejl af, men ikke desto mindre forsøgte man godt 50 Aar senere at gøre Friis den Ret stridig, som var bleven Skelskør Sognepræst tillagt gennem Kongens aabne Brev.

¹⁵/₈ 1699 solgte Kongen Skørpinge og Faardrup Kirker til Fru Vibeke Juel*) (1672—1735), men „i sl. Fru Wibeke Juels Tid . . . findes ingen Tvistighed at have rejst sig imellem hende og Sognepræsten her ibd. Hun fik kgl. Skøde A.o 1699 og viste [o: vidste] hvad Rettighed, Sognepræsten siden A.o 1672 havde siddet udi, men hun talte aldrig derpaa eller stræbte at destruere [o: ødelægge] Sognepræstens Jus til Capellan at kalde, dog, jeg finder i andre Maader, hun har været en egen og mægtig Frue [²⁰/₉ 1747]. Anderledes gik det med en af Basnæs senere Ejere, Generallieutenant Laurence de Boisset († 1728), der, da Friis 1720 „i Herrens Navn fik dette Kald [o: Skelskør], protesterede og vilde have Annexerne separerede, men blev ikke reflekteret

*) Niels Juels Datter, som først var gift med Admiral Christian Bielke til Basnæs († 1694) og derefter med Kapt. (senere Generallieuten.) Gregers Juel († 1731).

paa hans Protest i Cancelliet“ [¹²/₅ 1757]. — 1726 kaldte Friis Hr. Jørgen Christ. Guldberg til Kapellan, og det skete „i al Stilhed uden nogen Tiltale i nogen Maade“ [²⁰/₉ 1747]. Men A.o 1733, da Processen var imellem Cap. de Boisset og Frue, og Hr. Guldberg blev forflyttet, accepterede Hr. Cap. de Boisset det som en bekvem Lejlighed at revangere sig [o: hævne sig] paa mig for Attesten, jeg i Sagen havde indgivet; havde det ikke været, havde han aldrig talt derpaa, og han vidste forud, at han tabte, men for sin Fornøjelses Skyld agtede han ikke [o: tog han intet Hensyn til] at spille et 100 Rdl. [²⁰/₉ 1747]. Da derfor Friis 1733 kaldte Anders Møller til at være Kapellan i Skørpinge-Faarstrup, protesterede Kapt. de Boisset, saa Friis blev nødsaget til at „tage Commissarier“ og bede Assessor i Højesteret og Hofretten, Landsdommer i Sjælland og paa Møen Peder Bentzen Mylius og Kancelliraad Lauritz Kreyer om at dømme mellem Sognepræsten og Herremanden. ¹²/₈ 1733 faldt Dommen, og deri kendes det for Ret, at den af Capt. de Boisset gjorde ubeføjede Paastand bør ej være Sognepræsten i Skelskør, Mag. Peder Edvardsen Friis til nogen Hinder udi hans havende Rettighed til at kalde sig en Kapellan for hans oftbemeldte Annexer Faarstrup og Skørpinge“, og Kaptajnen maa betale Friis „til denne forvoldte Processes Omkostning 60 Rxdlr“. Da Friis — for Sikkerheds Skyld — ønsker denne Dom stadfæstet ved Højesteret, indstævnes den, og ²⁴/₁₀ s. A. kendes det for Ret; at „Commissariernes Dom bør ved Magt at stande; denne Processes Omkostning betaler Captain Christian Friderich de Boisset til Citanten med Halvtredsindstve Rdlr.“

Saa skulde man tro, at den Sag var ude af Verden, men nej. 1736 havde Basnæs — og dermed Skørpinge og Faardrup Kirker — faaet en ny Ejer, Generallieutenant Fred. Conr. Holstein til Holsteinborg († 1749), og han bestemte sig til 1747 at gøre et nyt Forsøg paa at skaffe sig jus vocandi, Ret til Ansættelse af Kapellan i Skørpinge—Faardrup, og det til Trods for, at der ikke var Vacance hverken i Skelskør eller Skørpinge og at Greven maa have været vidende om den Proces, som Kapt. de Boisset i sin Tid havde rejst mod Friis om Kaldsretten til samme Sogne,

„da Greven i de Tider var Hr. Boissets familiære gode Ven, men som Tiderne forandres, mulig Hr. Greven vil argumentere a mortuo ad vivum regem [o: fra den døde til den levende Konge] . . . Jeg ved ikke, hvad Nytte Hr. Greven kan formene sig at have af jure vocandi; nok er det, han ejer Kirkerne og deres Herligheder, som giver aarlig noget, og hvad slette Conseqventser vilde ikke deraf flyde, sc. at Greven skulde kalde Capellanen, og siden skulde Greven og Capellanen foreskrive Sognepræsten de leges og billige Vilkaar, som de vilde indgaa, ja skulde Greven kalde alternative, skulde han vel og ville kalde Sognepræst til Skelskør, som vel ikke lader sig gøre.“ [20/9 1747.]

I et Brev af 12/5 1757 fremsætter Friis den Paastand, at den daværende Kapellan i Skørpinge—Faardrup Hr. Veste Hvass „var frugtsommelig med en Sognepræst og gjorde den Allarm“, altsaa med andre Ord, at det var ham, der havde pustet til Ilden, men der kom ikke noget ud deraf. Men saa 10 Aar senere, 3/5 1757, døde Kapellanen, og der var altsaa paany Vacance. Kort efter kaldte Friis hidtilværende personel Kapellan ved Gimlinge Menighed, den afdødes Søn, Knud Westesen Hvass, til residerende

Kapellan ved Skørpinge og Faardrup Menigheder. Imidlertid var ogsaa Greven død (1749), men hans Enke, Grevinde Lucie Henriette, f. Blome (1713—72), tænkte, — sikkert tilskyndet dertil af sin Godsforvalter Mannesen — at tage Sagen op paany. ^{17/5} 1757 skriver Friis til Biskop Harboe: „Hr. Forvalter Mannesen lod mig forleden Dag gøre en Compliment og lod mig sige, at han ugærne efter sit Herskabs, Fru Grevindens Ordre maatte gøre Modstand i min Vocation, men jeg lod ham svare, at jeg forlængst er informeret om Hr. Mannesens Intention og Omgang i Sagen, samt at det ikke var hans Frue, Grevindens, thi hun kunde ikke være vidende om denne Sag i ringeste Maade, da hun boer paa Farve i Holstein, og ikke troer jeg heller, at Fru Grevinden bekymrer sig derom. Men det er Hr. Mannesens egen Aande*), da han dog [o: skønt han] ved forud, at der ligger en Højesteretsdom ham i Vejen.“ — Ogsaa dette Angreb blev afslaaet, men dermed var Friis ikke færdig.

Af et Brev, dat. ^{1/3} 1763, fra Friis til Biskop Harboe fremgaar det, at Kapellanen Hvass, der vel, ligesom Faderen, var „frugtsommelig med en Sognepræst“, er indgaaet med et Memorial til Kongen, gennem hvilket han henstiller, som Friis udtrykker sig, „at flytte gamle Markskel i Ervartning . . .“, at min Levetid synes ikke længe og med *Forderligste* kan vente den visse Forandring; Forandringen, Gud være lovet, er vis nok, men staar i Guds Haand og

*) Maa sikkert tages i Betydningen: Tilskyndelse, Impuls (se Ordbog for det danske Sprog I, Spalte 39, Linje 58 ff.; jfr. Videnskabernes Selskabs danske Ordbog I, S. 10. Aande: 8. Indskydelse, Tilskyndelse). (Medd. fra Landsarkivet).

ikke i Menneskenes, og at denne Forandring sker med mig med det forderligste o: saa snart mulig være kan . . . det er suspækt skrevet, ligesom han eller andre arbejdede paa denne visse Forandring og havde fastsat Termin“. Og det er vel med en vis Tilfredsstillelse, at Friis lidt længere fremme i Brevet kan skrive: . . . „han var hos mig for 14 Dage siden, mulig for at se min Tilstand, da jeg i Vinter har skrantet endel og sær været incommoderet af Kolik og Mavepine . . .; men Hr. Hvass fandt mig samme Dag ganske vel og talte aldrig et Ord om denne sin dristige Ansøgning . . .“ Hvass' Ansøgning er stridig mod den mellem Sognepræst og Kapellan sluttede Kontrakt, hvori han forpligter sig til at være fornøjet med det ham i Kontrakten stipulerede og ikke begære videre af sin Sognepræsts pro officio tillagte. Faardrup Kongetiende har hørt til Skelskør fra 1555, mod at Sognepræsten holdt en Kapellan dernede, Skørpinge Kongetiende er af 1ste August 1582 kommen til Kaldet, confirmeret af Fr. III. 1661 med andre Gejstlighedens Privilegier, indtil Chr. V. 1672 lagde begge Sognene som Annexer til Skelskør Kald for dets Ringheds Skyld, imod at der skal holdes en Kapellan, som Sognepræsten skal lønne. Kapellanen i Annexerne er altsaa kaldede af Sognepræsterne i Skelskør og Kontrakt med dem oprettet, indtil Chr. VI. 2. Marts 1742 bestemte, at der ved Skelskør Sognepræsts Afgang for Fremtiden i Skørpinge og Faardrup skal være residerende Kapellan, der da i Steden for Løn af Præsten skal nyde Præstegaarden og Annexgaarden, al Offer og Accidentzer i begge Annexer og 20 Tdr. Byg af Sognepræsten. Og Friis fortæller i det ovenfor citerede Brev: „Hr.

Hvass giver mig vel Fred i mine Dage, men for mine Efterkommeres Skyld kan jeg ikke approbere denne hans dristige og ubillige Ansøgning; skulde Kongetienderne gaa fra Skelskør Sognekald, hvortil de af Arilds Tid har ligget, og herefter forundes Kapellanen, saa blev Kapellan Sognepræst og Sognepræst blev Kapellan, og skulde det saa være, vilde jeg hellere være Kapellan i Skørpinge end Sognepræst i Skelskør, thi hvad er Skelskør uden en ringe forarmet Kiøbstæd? . . . skulde Kongetienderne gaa fra Skelskør, kunde ingen Sognepræst her leve.“

Heller ikke dette Angreb førte til noget, men $2\frac{1}{2}$ Aar senere døde Peter Edvardsen Friis ($\frac{28}{7}$ 1765), og ved kongelig Rescript af $\frac{20}{12}$ 1765 udskiltes Skørpinge-Faarstrup fra Skelskør og blev atter et selvstændigt Sognekald, som de tidligere havde været.

(Fortsættes.)
